«Ходить гарбуз по городу» вже понад 135 років

Першим, хто зобразив Гарбуза як головного героя літературного твору, був один із видатних українців другої половини XIX століття Володимир Александров (1825–1894) (на фото)

**Зінаїда ПАХОЛОК,
доктор філологічних наук, професор Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»**

Малюнок із сайту pegas.ua.

«Пісня про Гарбуза» Володимира Александрова складається зі 190 рядків, а для кращого розпізнавання 120 дійових осіб додані їх наукові назви латиною.

За освітою і родом діяльності – генерал, лікар і доктор медицини, за творчими уподобаннями – письменник, перекладач з латини, польської та німецької мов, видавець, етнограф і фольклорист, який народився в селі Бугаївка Ізюмського повіту Харківської губернії в родині священника Степана Александрова.

У літературно-науковому часописі «Зоря», що видавався у Львові Товариством імені Шевченка, Александров опублікував у 1889 році «Пісню про Гарбуза» з підзаголовком «Рослинний епос по народній темі». Вибір епосу як літературного віршованого жанру засвідчив використання народного переказу про події, що нібито відбувалися в минулому і залишилися у свідомості людей. Не оминув цієї обставини Іван Франко, звернувши увагу на «довшу, гумористичну поему на тлі народної пісні». Твір складається зі 190 рядків, а для кращого розпізнавання 120 дійових осіб додані їх наукові назви латиною.

В основі сюжету епосу лежить розповідь про пригоди Гарбуза, який був відсутній вдома, а в цей час його дружина покохала іншого. Чоловік подивований, що діти не перешкодили Кавунові, який не з їхнього роду і плоду, зустрічатися з Динею. Попри приголомшливу новину, Гарбуз повен рішучості зібрати своїх друзів і вигнати Кавуна з городу. Але тут з'ясовується, що Кавун оженився з Динею. Цю новину сповістили діти та похвалилися, як згідно з чином – із дружками, світилками та боярами – відбулося багатолюдне весілля. Сини і дочки порадили рідному батькові йти з городу та не вертатися. Гарбуз полишає свою невірну рідню та знаходить суголосну душу Хмеля, з яким в'ється по тинах.

Зв'язок твору Александрова з фольклором проявляється не тільки в темі, але й зачині, перших чотирьох рядках, добре знайомих кожному з дитинства. Однак у поета вони мають відмінності в усіх прижиттєвих і посмертних публікаціях початкових слів першого та другого рядків: «*Ходив* Гарбуз по городу, / *Питаючи* свого роду: / – Ой чи живі, чи здорові / Всі родичі Гарбузові?». Така видозміна слів у порівнянні з народним віршем була свідомою і пов'язаною з перестророгою звинувачення в плагіаті.

До пригод Гарбуза дотична Олена Пчілка, яка опублікувала у 1908 році вірш «Гарбузова родина» у заснованому нею при популярному часописі «Рідний Край» щомісячнику «Молода Україна». Текст із семи чотиривіршів подано без підпису. Нескладний сюжет, в основі якого господар городу здійснює свою родинну місію, обходить родичів та цікавиться їхнім існуванням, побудований на синтаксичних повторах, тому легкий для запам'ятовування. У ньому сім дійових осіб: гарбуз, диня, огірочки, квасоля, бараболя, буряки та біб. Поєднання героя з іменем Олени Пчілки відбулося в 1991 році у збірці «Годі, діточки, вам спать!» завдяки упорядниці Олені Таланчук. Вірш з огляду на структуру видання віднесено до розділу «Фольклорні записи Олени Пчілки. Дивні пригоди. Народні пісеньки та віршики».

Ми віднайшли лише один рукописний запис фольклорного тексту, в якому сюжет подібний до надрукованого Оленою Пчілкою вірша. Запис Олексія Зозулі зберігається в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України. Пісня «Танцювала риба з раком» складається з двох частин, які не пов'язані між собою ані змістом, ані героями. Якщо в першій частині йдеться про те, як добре танцюється рибі з раком, петрушці з пастернаком, цибулі з часником, а

Фото із сайту dmp.gov.ua.

дівчині з козаком, то у другій – гарбуз обходить своїх родичів: диню, огірочки, буряки, цікавлячись: *«Ой чи живі, чи здорові, / Всі родичі гарбузові?»*, і отримує позитивну відповідь. Вочевидь, відбулася втрата слів.

Гарбуз є головним героєм української фольклорної пісні, яка належить до жанру писемної поезії.

« В основі сюжету епосу лежить розповідь про пригоди Гарбуза, який був відсутній вдома, а в цей час його дружина покохала іншого. »

Її читають, вчать напам'ять, декламують і театралізують. Крім того, це самостійний вокально-музичний твір, що співають у супроводі музичних інструментів. Мелодійні варіанти пісні «Ходить гарбуз по городу» були записані та опубліковані Миколою Лисенком, Сергієм Титаренком, Яковом Степовим, Михайлом Гайворонським на початку XXI століття, коли відбулося формування української музичної етнографії.

«Ходить гарбуз по городу» використовувався в народній та залишився в сучасній педагогіці. У дошкіллі використовують українську народну пісню як забаву, коли вихователь заохочує дітей до активної участі за сюжетом твору, а музичний керівник вчить співати, відтворюючи персонажів дійства. У початковій школі учні самостійно виразно читають і завчають напам'ять текст, розігрують ситуацію в ролях.

Українські діти вивчають цей твір не тільки в школах материкової України, але й в діаспорі. В Канаді Петро Волиняк (справжнє ім'я – Петро Чечет) укладав читанки та включив у програму для 2-го класу вірш «Гарбуз». Аналогічний текст твору знаходимо в читанці для 2-го класу Бориса Романенчука, виданій в Америці, з підзаголовком «Народна пісня».

У літературі для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку важливе місце посідає український фольклор, тому популярна ігрова пісня «Ходить гарбуз по городу» є невіддільною її частиною. Видання твору, в якому повний текст має 32 рядки та діють такі персонажі: гарбуз, диня, огірочки, буряки, бараболя і квасоля, морквиця та біб, відбувається великими накладами окремою книжечкою або у збірках із залученням найкращих ілюстраторів – Катерини Деряжної, Лариси Решетової, Лариси Гончарової, Валерії Пертій.

Поширення блогеркою Ганною Черкаською в інформаційному просторі думки про Володимира Александрова як автора вірша «Ходить гарбуз по городу» не відповідає дійсності. Якщо допустити, що Александров написав чотири рядки цього вірша, то виникає цілком слушне питання: хто дописав решту 28? Споживання та тиражування неперевіреної інформації шкодить українському суспільству. Звернення до оригіналу твору Александрова «Пісня про Гарбуза» та увага до його підзаголовка і зачину зі зміненою формою слів у порівнянні з народною піснею, могли б запобігти перекрученій інформації.

Фольклорні матеріали, якими користувалися вчені, письменники, композитори XIX століття здебільшого до нас не дійшли, оскільки не всі були надруковані. Під час збирання не було запроваджено паспортизацію – зазначення того, де, коли й від кого записано. Ім'я автора «Ходить гарбуз по городу» загубилося у пітьмі століть, але талановитий український народ усно передавав від покоління до покоління мудрість, закарбовану в жартівливому слові.

ДО РЕЧІ

Як стверджує «Вікіпедія», Володимир Александров створював п'єси, оперети: «За Немань іду» (1872, доповнена та доопрацьована Михайлом Старицьким) і «Не ходи, Грицю, на вечорниці» (1873), казки: «Коза-Дереза», «Івашечко», «Чижикове весілля», «Пісня про Гарбуза».

Перекладав поезії Генріха Гейне, Адама Міцкевича, Михайла Лермонтова та інших авторів.

Витлумачивши німецький оригінал, написав знамениту пісню «Розбите серце» («Я бачив, як вітер березу зломив...»). На схилі літ уклав історичну збірку «Гетьманщина» (колекція портретів гетьманів України від Богдана Хмельницького до Кирила Розумовського з біографіями), підготував лібрето опери Петра Щуровського «Богдан Хмельницький»...

Відомий історик, перекладач, теолог і бібліограф Микола Сагарда стверджував, що Володимир Александров мав намір перекласти українською весь Старий Заповіт. Задля цього він у 53-річному віці взявся за вивчення давньоєврейської мови і здійснив переклад книг Буття, Вихід і Йова. ■

Володимир Александров із дружиною Людмилою та дітьми спілкувалися тільки українською. Стіни його кабінету прикрашали портрети українських письменників і всіх гетьманів. Мав прекрасну книгозбірню в Харкові.

Його донька, Людмила Александрова, була випускницею Варшавської консерваторії і стала однією з перших жінок-професійних композиторів царської росії. Вона написала музику до двох романсів-шедеврів «Дивлюсь я на небо» (слова Михайла Петренка, аранжування Якова Степового) та «Повій, вітре, на Вкраїну» (слова Степана Руданського).

На жаль, у часи сталінських репресій Людмила Александрова зникла безвісти. Це пов'язано з її тісною дружбою з непокірними радянській владі чоловіками з села Бугаївка, яких 1937-го року оголосили японськими шпигунами й розстріляли у харківському Лісопарку. Після цього зникли всі відомості про Александрову, фото, навіть дати життя. Її романси звучали по радіо, зі сцен, але їх називали народними піснями...